

NA CESTE K M. WEBEROVI

FRANTIŠEK NOVOSÁD: *Osud a voľba. Paradoxy racionalizácie - Max Weber ako diagnostik modernej kultúry.* Bratislava, Iris 1997, 126 s.

M. Weber patrí do línie tzv. konfliktualistickej sociologickej paradigmy, ale svojím významom a vplyvom, tak tematicky, ako aj metodologicky, presahuje hranice sociológie. Tematická, problémová diferencovanosť jeho skúmania, vyvážená však vzácnou metodologickou a gnozeologickou jednoduchosťou, otvára priestor pre rôzne, niekedy dosť disparátne interpretácie weberovských motívov a riešení pri analýze a skúmaní sociálneho diania a dejinného pohybu. Historiografia, ekonómia, sociológia práva, religionistika, politológia, filozofia sa vo Weberovom uvažovaní prelínajú, prepletajú a dopĺňajú spôsobom, ktorý je v mnohom poučný aj pre dnešného bádateľa v oblasti výskumu kultúry, spoločnosti a dejín. Do myšlienkovému labyrintu, pred ktorým sa čitateľ ocitá, možno vniknúť prostredníctvom niekoľkých interpretačných kľúčov (Weber - metodológ sociálneho a historického poznania, Weber - analytik a diagnostik modernej kultúry a modernity vôbec, Weber - kritik a vykladač genézy, podstaty a dynamiky kapitalizmu). Kľúč, ktorý si zvolil F. Novosád, sa vymyká šablónam a učebnicovým nálepkám a ponúka obraz Webera ako antropológa, ktorý syntetizuje kantovské a nietzscheovské podnety a idey. Toto východisko vidí vo Weberovi hlavne mysliteľa analyzujúceho existenciálnu situáciu moderného človeka, pre ktorého je hľadanie zmyslu života fatálnou výzvou.

Antropologický akcent predznačuje a poznačuje autorovo chápanie a výklad Weberovho diela a myslenia v jednotlivosti aj v celku. Umožňuje F. Novosádovi akcentovať tie aspekty Weberovho myslenia, ktoré iné interpretácie ponechávajú nepovšimnuté, a zároveň mu dovoľuje nachádzať affinity (Weber a Foucault), ktoré pre nezasväteného vyzerajú dosť exoticky. Autor monografie *Osud a voľba* je skúseným historikom filozofie, čo mu umožňuje situovať Weberovo skúmanie na mapu myšlienkových zápasov a trendov z prelomu 19. a 20. storočia, pričom opisuje a charakterizuje súradnice, v rozpätí ktorých sa Weber pohyboval: spory o gnozeologický a metodologický status vied o spoločnosti a kultúre, spor medzi individualizmom a holizmom (metodologickým aj ontologickým), spor o evolucionizmus (problém pokroku). Dejinnomyšlienkový kontext Novosád opisuje v prvej kapitole s názvom *Rámce možnosti* (s. 11-34), v ktorej charakterizuje základnú jednotku Weberovho prístupu k sociálnej realite - pojem sociálneho konania, opisuje jeho druhy (účelovo-racionálne konanie, hodnotovo-racionálne konanie, emocionálne a tradičné konanie), analyzuje funkciu boja, konfliktu ako fundamentálnej určenosti sociálneho života, formy sociálnej súčinnosti, explicitné aj implicitné pravidlá koordinácie ľudskej činnosti od zvyku až po inštitúcie. V tejto časti sa venuje pozornosť aj chápaniu dejín ako plurality foriem života, pričom život je reglementovaný na viacerých úrovniach, zdôrazňuje sa problém nezamýšľaných dôsledkov, teda všetko to, čo by sa dalo označiť ako ontológia sociálneho. Za špecifický príspevok

Webera sa pokladá aj jeho tematizácia problematiky všedného, každodenného života, ktorá vstupuje do dejín ako legitímny a závažný objekt skúmania.

V druhej časti *Reglementácia života* (s. 34-49) sa interpretuje a analyzuje problematika vedeckého poznania, jeho podstaty, nástrojov a funkcie. F. Novosád spomedzi zdrojov a motívov, na ktoré Weber nadväzoval, osobitne vyzdvihuje novokantovstvo (H. Rickert), pričom však jasne artikuluje aj zásadný rozdiel medzi Weberom a novokantovstvom najmä v otázke pôvodu a platnosti hodnôt (odmietanie transcendentálneho argumentu, uznanie nezrušiteľnej plurality hodnotových sústav, t.j. poriadkov života). "Weberova teória a metodológia vzniká ako priesečník dvoch motívov: ide v nej o vyvodenie dôsledkov kantovského obratu v tematizácii problému poznania pre oblasť vied o kultúre a ide v nej o reflexiu a rekonštrukciu bádateľských postupov požívaných v konkrétnej vedeckej práci." (s. 41)

Weber ako striktný nominalista odmieta existenciu všeobecného, odmieta esencializmus mimo myslenia a za základný nástroj opisu a vysvetlenia "individuálnych konštelácií udalostí" pokladá pojem ideálneho typu. Ideálno-typické konštrukcie slúžia ako orientačná pomôcka, pomáhajú formulovať výskumné hypotézy, umožňujú priradiť konkrétne konštelácie faktov ku konceptuálnym sieťam. So zreteľom na Marxovu metódu postupu od abstraktného ku konkrétnemu, ktorá má aj u nás stúpcov, Novosád upozorňuje na ich vzájomnú nezlučiteľnosť. Lenže autora primárne nezaujíma konštrukcia ani aplikácia teórie ideálnych typov, ale veda ako umelá reglementácia, zväzujúca spontaneitu prirodzeného života, reglementácia požadujúcu objektivitu a nezáujatosť. V tomto bode sa posúva k problematike racionalizácie, ktorá je ohniskom, v ktorom sa pretínajú všetky Weberove analýzy rozmanitých historických období aj sfér sociálneho života. Pojem racionalizácie však nie je explicitne definovaný a jeho obsah je určený skôr kontextuálne.

V tretej kapitole *Koincidencia racionalizácií* (s. 50-62) pred autorom stojí nezávideniahodná úloha - poskytnúť katalóg kontextov a základných znakov pojmov racionalizácie a intelektualizácie konania a myslenia. Nájdeme tu výklad dôsledkov postupujúcej racionalizácie konania a myslenia, efekty nástupu vedy a techniky, charakteristiku postupujúcej racionalizácie, čo sa prejavilo v stupňovaní argumentatívnosti myslenia, systematizácii názorov a presvedčení, v redukcii antropomorfných výkladov skutočnosti, v úsilí rozlíšiť subjektívne od objektívneho, v snahe vymedziť sféru pôsobnosti jednotlivých interpretácií sveta. Racionalizácia myslenia a konania vyústila aj do obratu vo vzťahu k svetu, nastolila vzťah panstva a ovládania. Novosád detailne rozoberá paradoxy racionalizácie - byrokratizáciu spoločenského života, kapitalizmus ako osud, pred ktorým niet úniku, opisuje metaforu chemickej reakcie ako model uvažovania o dejinách, rozdiely medzi civilizáciami založené na tom, ako sa vyrovnávajú s dedičstvom mágie. Fakt, že u Webera sú hranice medzi historiografiou a sociológiou pohyblivé a že táto ich vzájomná priepustnosť priniesla veľa nového (napr. objav každodennosti ako vedecký problém), potvrdzujú najmä rozbory a výklad kapitalizmu v štvrtej kapitole *Genealógia kapitalizmu* (s. 63-83) na úrovni inštitúcií, typov sociálneho konania a motivačných štruktúr, to všetko v súčinnosti ekonomickej koordinácie života a reglementácie života, ako ju utvorila protestantská etika. Autor objasňuje, že Weber trvá na rozdieli medzi genézou a fungovaním istej formy života, a vysvetľuje,

prečo podľa Webera kapitalizmus je osudom moderného sveta, ktorý nemá alternatívu. Aj socializmus je u Webera len vystupňovaním tendencií samotného kapitalizmu (najmä byrokratizácie všetkých sfér života).

Autorovo východisko a interpretačný rámec vymedzený Weberovou antropológiou, potreba zmysluplnosti ako základný motív konania ho posúva k problematike modernity, k vymedzeniu jej základných čŕt, jej ambivalentnosti, k otázke štátu ako rámca politického života. Tieto otázky spolu so skúmaním a interpretáciou prejavov protirečeni a kolízie modernity sa skúmajú v piatej kapitole *Spor poriadkov života* (s. 84-101). Autor tematizuje a rozvíja problematiku separácie podmienok existencie od človeka, separácie faktov od hodnôt, oddeľovanie rôznych životných poriadkov, načrtáva Weberovu typológiu reakcií na konfliktnosť a spor rôznych poriadkov života.

Záverečné úvahy šiestej kapitoly *Politika ako osud a voľba* (s. 102-124) prezentujú weberovské chápanie politiky, jej modernizačných technológií a praktík, otázky legítimizácie moci (tradícia, legalita, charizma) s dôrazom na interpretáciu weberovského transferu náboženských konceptuálnych štruktúr do sféry politiky. F. Novosád zdôvodnene tvrdí, že Weberove teoretické aj metodologické názory ovplyvňovala aj jeho osobná dejinná skúsenosť a sociálna situovanosť.

Monografia *Osud a voľba* s podnadpisom *Paradoxy racionalizácie - Max Weber ako diagnostik modernej kultúry* prináša zaujímavý, provokujúci a zasvätený pohľad na tohto relevantného mysliteľa, ktorý vtláčil svoju pečať sociálnemu a historickému uvažovaniu aj empirickému skúmaniu. Z tohto hľadiska je monografia potrebným a podnetným príspevkom a fundovaným úvodom k štúdiu Weberovho diela.

Autorovo interpretačné východisko, zdôrazňujúce Weberovu antropológiu, sebainterpretatívnu ako večnú dimenziu ľudskej existencie a potrebu zmysluplnosti ľudskej existencie umožňuje Webera posudzovať v novom kontexte postmoderných prístupov k problematike modernity, hoci táto optika prináša so sebou aj niektoré slabšie stránky a riziká. V tejto súvislosti sa mi zdá, že otázke konštrukcie ideálnych typov, ich druhov a uplatnenia v empirickom bádani by sa žiadalo venovať väčší priestor a hlbšiu analýzu. V domácom akademickom prostredí, kde je Weber takmer neznámym autorom, čo napokon s vtipom a duchaplné konštatuje aj F. Novosád vo svojom úvode, by asi nebolo celkom od veci pripomenúť kritické revízie ústrednej Weberovej tézy o súvislosti a vzájomnej podmienenosti kapitalizmu a protestantskej etiky (napr. M. Walzer, H. Trevor-Roper). Novosádovmu štýlu nemožno vonkoncom vyčítať anemickosť, hoci jeho stylistická kultivovanosť niektoré problematickejšie otázky výkladu skôr zahmlieva než objasňuje. Ide mi o jeho interpretáciu pôvodu a platnosti hodnôt alebo poriadkov života, pričom sa jeho takpovediac ekumenický prístup k hodnoteniu a poznaniu, jeho interpretácia weberovského riešenia vzťahu medzi faktami a hodnotami vyhýbavo stavia k problematike objektivity sociálneho a historického poznania (*Wertfreiheit*). V reedícii by sa mohlo pamätať aj na stručnú Weberovu biografii, vybranú bibliografiu a vecný register. Napriek týmto sporným miestam autorovej interpretačnej koncepcie je kniha *Osud a voľba* významovo aj tvarovo pozoruhodné dielo, ktoré vnímavému čitateľovi na-

značuje, kde si Weberovo uvažovanie podáva ruky s našou aktuálnou prítomnosťou. Už aj preto sa zaručene vyplatí po Novosádovej monografii siahnuť.

Tatiana Sedová

PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV
Klemensova 19
813 64 Bratislava
SR

FENOMÉN DUCHOVNOSTI AKO FILOZOFICKÝ PROBLÉM

LUKÁČ JÁN VEVERKA: Fenomén duchovnosti v modoch viery, mravnosti a pravdy. Banská Bystrica 1999, 196 s.

S odstupom necelých troch rokov od vydania práce *Ľudská viera a mravnosť* (Žilina 1996) vyšla na Slovensku ďalšia pôvodná monografia L. J. Veverku, ktorá má "provokujúci" názov *Fenomén duchovnosti v modoch viery, mravnosti a pravdy*.

Autor v nej heuristicky nadväzuje na viaceré závery obsiahnuté už v predchádzajúcej publikácii, čím evidentne a oprávnene naznačuje, že fenomén duchovnosti a fenomén ľudskej viery sú sui generis "spojené nádoby". Hneď v úvode sa teda žiada zdôrazniť, že čitateľ dostáva do rúk prácu autora, ktorý má s výskumom uvedenej témy primerané skúsenosti a v spleti všetkých jej najvýznamnejších problémov sa pohybuje naozaj s veľmi dobrým bádateľským prehľadom.

S prihliadnutím na konkrétne výskumné ciele autor prácu štruktúruje do dvoch základných častí. V prvej sa venuje rôznym interpretáciám obsahu pojmu *viera*, filiácií a vývinu foriem viery, vzťahu poznania a viery atď. V druhej časti skúma súvislosti pravdy, rozumu a viery, ako ich implikujú konkrétne koncepcie Descarta, Spinozu, Jaspersa a ďalších predstaviteľov novovekej i súčasnej filozofie.

Kľúčové termíny práce, ktorými sú "duchovnosť" a "viera", autor reflektuje ako "polysémické", lebo je presvedčený, že "v dejinách filozofie, teológie i ďalších humanitných vied nadobudli rôzne významové nuansy" (s. 7). Táto skutočnosť sa podľa autora prejavila aj do - tematicky koherentnej - interpretačnej literatúry, ktorá je vo viacerých prípadoch "terminologicky mnohoznačná a nepresná". Jedným z cieľov Veverkovej monografie je prispieť k prekonaniu týchto terminologických nejasností, na čo sám upozorňuje slovami: "Práca sleduje cieľ uviesť čitateľa do problematiky filozofického chápania duchovnosti a viery. Ide o pochopenie duchovnosti a viery ako bytostného rozmeru človeka, ako prejavu ľudskeho bytia, resp. duchovného modu a duchovnej dimenzie tohto bytia." (s. 10)

Z filozofického hľadiska si pozornosť zasluhujú najmä kapitoly či podkapitoly, v ktorých autor analyzuje a interpretuje gnozeologické dimenzie, resp. súvislosti